

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ ΝΤΟΥΛΙΑ¹

Ο Αρμάνδος και η ψυχή των βιβλίων

Συγγραφέας: Γιάννης Σ. Παπαδάτος

Ζωγραφιές: Φωτεινή Στεφανίδη

Εκδότης: Καλέντης

Η ποιητική της ανάγνωσης στον «Αρμάνδο και την ψυχή των βιβλίων» του Γιάννη Σ. Παπαδάτου: όταν η λογοτεχνία γίνεται τρόπος να διαβάσεις τον κόσμο

Τι είναι τελικά ένα βιβλίο; Ένα αντικείμενο που μεταφέρει πληροφορίες ή ένας ζωντανός τόπος συνάντησης ανθρώπων, εμπειριών και πολιτισμών; Πότε η ανάγνωση παύει να αποτελεί μια γνωστική διαδικασία και μετατρέπεται σε αισθητική εμπειρία, σε τρόπο κατανόησης του εαυτού και του κόσμου; Τα ερωτήματα αυτά απασχολούν διαχρονικά τόσο τη θεωρία της λογοτεχνίας όσο και τη σύγχρονη έρευνα για τη φιλιαναγνώσια, αναδεικνύοντας τη λογοτεχνική ανάγνωση όχι ως απλή δεξιότητα, αλλά ως εμπειρία που διαμορφώνει την προσωπικότητα του αναγνώστη.

Υπάρχουν συγγραφείς που γράφουν ιστορίες και συγγραφείς που συνομιλούν με ολόκληρη τη θεωρία της λογοτεχνίας χωρίς να εγκλωβίζονται σε αυτήν. Ο Γιάννης Σ. Παπαδάτος ανήκει αναμφίβολα στη δεύτερη κατηγορία. Με πολυετή παρουσία ως πανεπιστημιακός δάσκαλος, ερευνητής, κριτικός και θεωρητικός της παιδικής λογοτεχνίας, έχει συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση του επιστημονικού πεδίου στην Ελλάδα. Το αξιοσημείωτο όμως είναι ότι, όταν περνά από τη θεωρία στη δημιουργία, δεν επιβεβαιώνει απλώς τις θεωρητικές του θέσεις· τις μετασχηματίζει σε λογοτεχνία υψηλής αισθητικής. Το νέο του βιβλίο *Ο Αρμάνδος και η ψυχή των βιβλίων* (από τις εκδόσεις Καλέντη) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της δημιουργικής σύνθεσης. *Ο Αρμάνδος και η ψυχή των βιβλίων* δεν είναι απλώς ένα βιβλίο για την αξία της ανάγνωσης ούτε μια απλή αλληγορική ιστορία, αλλά μια λογοτεχνική πρόταση, μια ποιητική αφήγηση που αναδεικνύει τη φιλιαναγνώσια ως αισθητική εμπειρία, ως πράξη αυτογνωσίας και ως τρόπο συνάντησης με τον κόσμο. Ο συγγραφέας δεν διατυπώνει θεωρητικές θέσεις για τη δύναμη των βιβλίων· τις ενσαρκώνει λογοτεχνικά, δημιουργώντας έναν κόσμο όπου η φύση, η μνήμη, η αφήγηση, η φαντασία και η ανάγνωση συγκροτούν ένα ενιαίο ποιητικό σύμπαν. Το βιβλίο συνιστά έναν χώρο συνάντησης: του παιδιού με το βιβλίο, του αναγνώστη με τη φύση, της ποίησης με την αφήγηση, της θεωρίας με τη λογοτεχνική δημιουργία. Ίσως γι' αυτό η μεγαλύτερη προσφορά του έργου να μην είναι ότι μας μιλά για τη

¹ Επίκουρη Καθηγήτρια Παιδικής Λογοτεχνίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και μεταδιδακτορική ερευνήτρια του ΠΤΠΕ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

φιλιαναγνωσία, αλλά ότι μας καλεί να τη βιώσουμε ως αισθητική, ηθική και βαθιά ανθρώπινη εμπειρία.

Σύμφωνα με ερμηνείες της ετυμολογίας του ονόματος, το Αρμάνδος παραπέμπει σε άτομο που χαρακτηρίζεται από ατσαλένια θέληση, έξυπνο και ορθολογικό πνεύμα και περιπετειώδη φύση. Στο βιβλίο του Γ. Παπαδάτου, ο Αρμάνδος είναι ο κεντρικός αλληγορικός ήρωας, ένας σύγχρονος γητευτής της φύσης και περιπλανώμενος, ο οποίος βλέπει την ουσία των πραγμάτων και μαθαίνει μέσα από τις περιπέτειές του. Ακολουθεί μια μυητική διαδρομή. Διαβάζει τη φύση, τα βιβλία, τον άνθρωπο και τελικά τον κόσμο. Μοιράζεται τη γνώση ως ένας Προμηθέας, επιβεβαιώνοντας τον Freire.

Ο Αρμάνδος δεν είναι ένας συμβατικός ήρωας παιδικού βιβλίου. Είναι μια αλληγορική μορφή που κινείται ανάμεσα στον μύθο, την παραβολή και τη φιλοσοφική αφήγηση. Ζει μέσα στη φύση, συνομιλεί μαζί της, κατανοεί τους ρυθμούς της και μοιάζει να έχει κατακτήσει μια βαθιά σοφία πριν ακόμη γνωρίσει την ανάγνωση. Ο Αρμάνδος γνωρίζει ήδη τη γλώσσα του ανέμου, των δέντρων, των πουλιών και της σιωπής. Όταν όμως ανακαλύπτει τα βιβλία, δεν εγκαταλείπει τον κόσμο του δάσους· αντιθέτως, ανακαλύπτει ότι η γνώση της φύσης και η γνώση των βιβλίων δεν αντιστρατεύονται η μία την άλλη αλλά συνιστούν δύο συμπληρωματικές όψεις της ανθρώπινης εμπειρίας. Έτσι, η αφήγηση υπερβαίνει τη συμβατική φιλιαναγνωστική ρητορική και προτείνει μια βαθύτερη φιλοσοφία της ανάγνωσης, όπου το βιβλίο λειτουργεί ως συνέχεια της φύσης και όχι ως υποκατάστατό της. Τα φύλλα των δέντρων και τα φύλλα των βιβλίων γίνονται οι δύο όψεις της ίδιας ανθρώπινης αναζήτησης.

Η σκέψη αυτή διατρέχει ολόκληρο το έργο και συνδέεται με μια βαθιά ανθρωπιστική αντίληψη για την εκπαίδευση. Η γνώση δεν παρουσιάζεται ως συσσώρευση πληροφοριών. Αναδεικνύεται ως διαδικασία προσωπικού μετασχηματισμού. Ο Αρμάνδος δεν γίνεται διαφορετικός επειδή μαθαίνει να διαβάσει· γίνεται πληρέστερος, γιατί η εμπειρία της ανάγνωσης διευρύνει τον ήδη καλλιεργημένο εσωτερικό του κόσμο.

Η φύση στο βιβλίο αποτελεί τον τόπο όπου συγκροτείται η ανθρώπινη ταυτότητα. Ο άνθρωπος δεν στέκεται απέναντί της αλλά μέσα της. Η οικολογία του βιβλίου είναι πρωτίστως μια οικολογία της συνειδησης, μια πρόταση επανασύνδεσης του ανθρώπου με τις βαθύτερες πηγές της ύπαρξής του. Η σύγχρονη οικοκριτική έχει επανειλημμένα υποστηρίξει ότι η λογοτεχνία μπορεί να μετασχηματίσει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη σχέση μας με το φυσικό περιβάλλον. Ο Παπαδάτος δεν διατυπώνει θεωρητικά αυτή τη θέση· την πραγματοποιεί αισθητικά.

Παράλληλα, το έργο λειτουργεί ως μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα οικολογική αλληγορία. Σε μια εποχή όπου η οικολογική θεματολογία συχνά εξαντλείται σε διδακτικά μηνύματα, ο Παπαδάτος επιλέγει έναν εντελώς διαφορετικό δρόμο. Είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ένας τρόπος γνώσης και αυτογνωσίας, ένας ισότιμος συνομιλητής του ανθρώπου. Ο συγγραφέας προτείνει μια ολιστική αντίληψη του κόσμου, όπου άνθρωπος, πολιτισμός, περιβάλλον και λογοτεχνία συνυπάρχουν σε μια σχέση αλληλεξάρτησης

Ο Αρμάνδος και η ψυχή των βιβλίων αποτελεί ένα λογοτεχνικό έργο που οργανώνει τη μορφή, τους συμβολισμούς, την αφήγηση και την αισθητική του ώστε να μετατρέψει την ανάγνωση σε εμπειρία που γεννά την επιθυμία για νέες αναγνώσεις.

Λειτουργεί ως αλληγορία της ίδιας της αναγνωστικής εμπειρίας: ο ήρωας δεν είναι μόνο ο πρωταγωνιστής μιας ιστορίας, αλλά η συμβολική μορφή του αναγνώστη που μυείται σταδιακά στη δύναμη της λογοτεχνίας, ανακαλύπτει την «ψυχή» των βιβλίων και, τελικά, μεταμορφώνεται ο ίδιος σε φορέα αυτής της εμπειρίας

Από την άποψη αυτή θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στο βιβλίο υφέρεται μια *"ποιητική της φιλαναγνωσίας"*, καθώς δεν προβάλλεται απλώς η αξία της ανάγνωσης, αλλά ενσωματώνεται στη μορφή, στη δομή και στην αισθητική της, μετατρέποντας την ίδια την αναγνωστική εμπειρία σε οργανικό στοιχείο της καλλιτεχνικής του μορφής, καλλιεργώντας τη διάθεση του αναγνώστη να συνεχίσει τον διάλογό του με τη λογοτεχνία.

Η αφηγηματική τεχνική υπηρετεί με συνέπεια αυτή την πρόθεση. Ο συγγραφέας αποφεύγει τις εύκολες εξηγήσεις και αφήνει δημιουργικά κενά, προσκαλώντας τον αναγνώστη να συμμετάσχει ενεργά στην παραγωγή του νοήματος. Ποιος πραγματικά είναι ο Αρμάνδος; Από πού έρχεται; Πώς μαθαίνει να διαβάζει; Τα ερωτήματα παραμένουν χωρίς οριστικές απαντήσεις. Δεν πρόκειται για αφηγηματικές ελλείψεις αλλά για συνειδητή αισθητική επιλογή. Το κείμενο ενεργοποιεί τον αναγνώστη, τον καθιστά συμμετέχο στη δημιουργία του νοήματος και επιβεβαιώνει στην πράξη ότι η λογοτεχνία ολοκληρώνεται μόνο μέσα στην αναγνωστική πράξη. Πρόκειται για μια αφηγηματική επιλογή που αποκαλύπτει τη βαθιά γνώση του συγγραφέα γύρω από τη θεωρία της αναγνωστικής πρόσληψης και τη λειτουργία του λογοτεχνικού κειμένου.

Εξίσου σημαντική είναι η διακειμενική συνομιλία του έργου με την παγκόσμια παιδική και κλασική λογοτεχνία. Οι αναφορές σε εμβληματικούς ήρωες δεν λειτουργούν ως απλές λογοτεχνικές αναμνήσεις ούτε ως παιχνίδι αναγνώρισης. Εντάσσονται οργανικά στην αφήγηση και συγκροτούν μια μεγάλη κοινότητα βιβλίων που συνομιλούν μεταξύ τους, υπενθυμίζοντας ότι κάθε αναγνώστης γίνεται μέλος μιας αδιάκοπης πολιτισμικής παράδοσης.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει και στη γλώσσα του βιβλίου που αποτελεί ακόμη ένα σημαντικό αισθητικό γνώρισμα του βιβλίου. Ποιητική χωρίς να γίνεται εξεζητημένη, λυρική χωρίς να διολισθαίνει στον συναισθηματισμό, διατηρεί σταθερά την ισορροπία ανάμεσα στη λογοτεχνική πυκνότητα και την αφηγηματική διαύγεια. Σε μια εποχή γλωσσικής απλούστευσης, ο Παπαδάτος επιλέγει μια γλώσσα ποιητική, μουσική, υψηλής αισθητικής πυκνότητας. Η γλώσσα γίνεται εμπειρία, ρυθμός, εικόνα, σιωπή, δημιουργώντας εκείνη την αισθητική απόλαυση που αποτελεί προϋπόθεση κάθε ουσιαστικής φιλαναγνωστικής εμπειρίας.

Καθοριστική στη συνολική αισθητική εμπειρία είναι και η εικονογράφηση της Φωτεινής Στεφανίδη, η οποία συνομιλεί δημιουργικά με αυτήν την ποιητική. Οι ζωγραφιές δεν συνοδεύουν απλώς το κείμενο αλλά συνδιαμορφώνουν το νοηματικό του σύμπαν, επεκτείνοντας τον συμβολισμό και ενισχύοντας τη λυρική ατμόσφαιρα της αφήγησης, δημιουργώντας έναν δεύτερο, εικαστικό λόγο που συνδιαμορφώνει την αναγνωστική εμπειρία.

Ο *Αρμάνδος και η ψυχή των βιβλίων* είναι ένα έργο που αντιστέκεται στις μονοσήμαντες αναγνώσεις. Μπορεί να διαβαστεί ως αλληγορικό παραμύθι, ως ποιητική αφήγηση ενηλικίωσης, ως οικοκριτικό κείμενο, ως ύμνος στη δύναμη της ανάγνωσης ή ως λογοτεχνικός στοχασμός για τη σχέση ανθρώπου, φύσης και

πολιτισμού. Η πολυσημία αυτή δεν αποτελεί απλώς γνώρισμα της αισθητικής του φυσιογνωμίας: συνιστά βασικό μηχανισμό ενεργοποίησης του αναγνώστη, ο οποίος καλείται να συνδιαμορφώσει το νόημα του έργου. Η πολυεπίπεδη προσέγγιση, η πολυφωνία και η πολυπρισματικότητα των οπτικών προσφέρουν ευκαιρίες για ποικίλες φιλιαναγνωστικές διαδρομές.

Ο *Αρμάνδος και η ψυχή των βιβλίων* αποτελεί, τελικά, κάτι περισσότερο από ένα εξαιρετικό λογοτεχνικό έργο. Είναι μια ώριμη κατάθεση για την παιδική λογοτεχνία, αλλά και για τη δύναμη της τέχνης να διαμορφώνει ανθρώπους. Είναι ένα βιβλίο για κάθε άνθρωπο που εξακολουθεί να πιστεύει ότι η λογοτεχνία μπορεί να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τον κόσμο. Ο Γιάννης Παπαδάτος κατορθώνει να ενώσει τη θεωρητική του συγκρότηση, την παιδαγωγική του εμπειρία και τη λογοτεχνική του ευαισθησία σε ένα έργο υψηλής αισθητικής και ουσιαστικού ανθρωπισμού. Το βιβλίο διαβάζεται ως αφήγηση, ως αλληγορία, ως φιλοσοφικός στοχασμός, ως οικολογικό όραμα και ως ύμνος στη λογοτεχνία. Πάνω απ' όλα, όμως, διαβάζεται ως η δημιουργική σύνθεση μιας ζωής αφιερωμένης στα βιβλία.

Ίσως γι' αυτό, όταν κλείνει κανείς τις τελευταίες σελίδες, δεν μένει τόσο με την ιστορία του Αρμάνδου όσο με ένα ουσιαστικότερο ερώτημα: μήπως η πραγματική ανάγνωση αρχίζει τη στιγμή που ο άνθρωπος κατορθώνει να διαβάσει όχι μόνο τις λέξεις, αλλά την ψυχή του κόσμου;